

KAZAK FOLKLORU ve HALK EDEBİYATI HAKKINDA

Doç. Dr. ŞAKİR İBRAYEV İLE BİR SOHBET (*)

Kısa hayat hikâyenizi anlatır mısınız?

1950 yılında Kazakistan'ın Kızılorda vilayetinin Şiyeliavdan kasabasının Bestan köyünde doğdum. İlkokula Cimkent vilayetinin Kentav kentinde başladım. 1968 yılında ilkokulu bitirdim (1958 - 1968). 1968 yılında Alma-Ata Kazak Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesine girdim. Adı geçen fakülteyi 1973 yılında bitirdim. Bir yıl asistan olarak İlimler akademisi Muhtar Avezov, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nde çalıştım. 1974 - 1976 yılları arasında Moskova İlimler Akademisinin, Dünya Edebiyatları Enstitüsü'nün folklor merkezinde asistan olarak çalıştım. 1976 - 1979 yılları arasında Moskova Şarkiyat Enstitüsünde aspirant oldum. 1979 yılında «Dede Korkut Destanının Poetikası» üzerinde hazırladığım tezimle «Edebiyat Doktoru» ünvanını aldım. 1980 yılında İlimler Akademisinde (Alma - Ata) öğretim üyesi oldum. 1982 yılında Kazak Devlet Üniversitesi'ne geçtim. 1990 yılına kadar Üniversite'de kaldım. Bu arada 1987 yılında doçent oldum. 1992 yılında Muhtar Avezov El Yazmaları Merkezinin başkanı ve Enstitü müdür yardımcısı oldum.

Dil doçenti Karlıgaş hanımla evliyim, biri kız, ikisi oğlan, üç çocuk babasıyım.

Bize Kazak folklorunun önemli simalarını sayar mısınız?

Bunları ikiye ayırarak sıralamak istiyorum.

* Bu sohbet, 1992 yazında Kazakistan'da bulunan yazarımız Yrd. Doç. Dr. Ali Berat ALPTEKİN tarafından yapılmıştır.

1. Vefat edenler :

Çokan Velihanoglu, Ebubekir Di-vayef, Ahmet Baytursun, Elibey Margulan, Muhtar Avezov, Saken Seyfulin, Malik Fabdullin, Euelbek Konzatbaev, Bekmurat Vahatov.

2. Yaşayanlar :

Rahmankul Bezdibaev, Sait Kas-kabarov, Orazgul Kazmagambetova, Şakir İbrayev...

Şakir Bey çalışmalarınız derlemeye mi dayanıyor?

Doktora tezimde derleme işi yapmadım. Çünkü Dede Korkut, hazırlanmış, metni toplanmış bir eser. Ancak Ak Sandık, Kök Sandık, Sokır Teke, Kazak Eposu büyük ölçüde sözlü kaynaklardan yapılan derlemeye dayanıyor. Derlemeyi genellikle ses alma cihazı vasıtasıyla yapıyoruz. Daha sonra derlenen bu malzemeleri yazıya geçiriyoruz. Ancak, gözlem, mülakat vs. metodlarını da zaman zaman uyguladığımızı belirtmek isterim.

Şakir Bey, bugüne kadar kaç kitabınız yayınlandı, konuları nelerdir?

Şimdiye kadar 4 kitabım yayınlandı. Bunların dışında 40 makalem yayınlanmış olup, bunun 15'i Rusça, 2'si Kırgızca, 23'ü ise Kazakçadır. Kitaplarının ismini verirsem zaten konusu da anlaşılır.

Dede Korkut Destanının Poetikası, Alma-Ata 1986.

Kazak Eposu, Alma-Ata 1987.

Ak Sandık - Kök Sandık, Alma-Ata 1988.

Sokır Teke,

Şu anda da **Kazak Batırları, Cırının Poetikası** üzerinde çalışmaktayım. Ekim ayına doğru bu kitabım da yayınlanacak.

Bu arada **Ak Sandık - Kök Sandık**

adlı eserimin yayınlandığı yıl ödüllendirildiğini de belirtmek isterim.

Akademideki personel sayınız nedir. Kendi aramızda bir sınıflamanız var mı?

Akademi merkezinde 38 kişi çalışmakta olup şu bölümler bulunmaktadır.

1. El yazmalarının sınıflandırılması ve tiplenmesi
2. Metinlerin derlenmesi ve yayınlanması
3. Arşiv ve derleme
4. Labaratuvar bölümü

Bugün canlı olarak Kazak folklor malzemeleri biliniyor mu?

Bu folklor malzemesinin türüne göre değişmektedir. Büyük destanlar yavaş yavaş unutulurken, masal, efsane, fıkra, mit, akın, koşuk, şarkı, evlenme cırları, ölüm cırları hâlâ canlılığını korumaktadır. Şamanizmle ilgili âdetler hemen hemen unutulmak üzeredir. İnsanımızda hızlı bir değişim vardır. 1917 ihtilali öncesi hemen hemen herkes sözlü kültürle uğraşmasına rağmen şimdi ilgilenenler yok denecek kadar az. Yaşlı kişiler dünyasını değiştirdikçe folklor, halk edebiyatı malzemesi de onunla birlikte öbür dünyaya gidiyor.

Radyo ve televizyonda bu malzemelerden ne ölçüde istifade ediyorsunuz?

Radyomuzdan sık sık destan anlatılıyor. Televizyonda ise akınlar (aşıklar) sık sık aytıza (atışma) çıkıyorlar. Aytızlar 50 ciltlik bir kitabı doldurabilir. Aytızlar, televizyon, radyo arşivinde ve değişik kitaplarda bulunmaktadır. Yine radyo ve televizyonda arasına çocuk masalları, terme (eğitici didaktif şiir), tolgav (dünyaya geliş vs. ile ilgili), dokumalar, ahşap işleri, metal işleri vs. de veriliyor. Öyle pek sık değil. Bağimsızlıktan önce de televizyonda aytız vs. vardı. Ancak o yıllarda baskı ve sansür vardı. Şimdi ise bunlar yok. Bu sebepten daha çok folklor ve halk edebiyatı mahsullerine yer verilmektedir.

Folklor ve halk edebiyatı hakkında birkaç cümle söyleyin desem...

— Floklorsuz bir millet psikolojisi teşekkül edemez.

— Folklor öz kültürün (milli kültürün) aşlıdır.

— Müzik, felsefe, din, sanat, tarih vs. folklorla yakın ilişkilidir.

— Biz Türkler folkloru ciddiye almıyoruz. Oysa folklorun temeli çok eskilere dayanır, şamanizme dayanır.

— Göçebe kültürsüz değildir, onun da kendine has bir kültürü vardır.

Aşağıdaki kavramlara ne ad veriyorsunuz?

Masal : «Ertegi» adını veriyoruz. Bugüne kadar 50 kadar masal kitabı çıktı. Kazak masalları Rusçaya da tercüme edildi. Masal anlatana «ertegici» denilir.

Fıkra : «Küldirge - angime» denir. Nasreddin Hoca, Aldar Köse Kazakistan'da bilinir. Kazakistan'da çok sayıda fıkra anlatılır. Fıkraların büyük bir kısmı komşu ülkeler ve onların devlet adamlarıyla ilgilidir.

Atasözü : «Makal, «kanatlı söz», «metel» gibi adlarla bilinir. Bugüne kadar 7, 8 atasözü kitabı çıktı. 7000 kadar atasözü sözlü kaynaklardan derlenmiş durumdadır.

Bilmece : «Cumbak» olarak bilinir. Bugüne kadar 3 kitap çıktı. 2000 kadar bilmece sözlü kaynaklardan derlenmiş ve yazıya geçirilmiş durumdadır.

Ninni : «Beşik cırı» adıyla bilinir. Beşik cırını anne, hala, teyze vs. söyler, bugüne kadar müstakil bir beşik cırı kitabı yayınlanmadı. Fakat değişik folklor kitaplarında örnekleri bulunmaktadır.

Ağıt : «Coktav» adıyla bilinmekte olup, değişik folklor kitaplarında örnekleri vardır.

Destan : Kazaklar destancı bir boydur. Bugün 100 kadar destanın varlığını biliyoruz. Bunların dışında hâlâ sözlü

kaynaklarda manzum olarak söylenen ve çoğu derlenmemiş olan 400 kahramanlık, 300 sevgi konulu destan vardır.

Sizde âşık var mı, bunlara ne ad veriyorsunuz?

Bizde çok sayıda âşık var. Biz bunlara «akın» adını veriyoruz. Bugün 500 kadar akın Kazakistan'ın değişik yerlerinde yaşamaktadır. Akınlarımızın içerisinde kadınlar da vardır. Fakat kadınların sayısı fazla değildir. Bugüne kadar 1989 ve 1991 yılında iki akınlar kurultayı yapıldı. Akınlar hemen hemen her dalda söylerler. Ancak kazakların ilgisini atışmalar çekmektedir. Şiirlerdeki mısraların hece sayıları 7, 8, 11'dir.

Kazak folkloru ve halk edebiyatıyla, Türk folkloru ve halk edebiyatı arasındaki benzerlikleri anlatır mısınız?

Çocuklar birbirlerine benzemez mi? Biz aynı ananın, babanın çocuklarıyız. O halde benzememiz, hem de çok benzememiz gerekmez mi? İşte ortak olan Korkut Ata, işte Molla Nasreddin, işte destanlar ve birçok gelenek görenek..

Sizce bugün destanların daha az söylenmesinin sebebi nedir?

Sebep açık. Çünkü artık göçebe hayat yok, öyle eskisi gibi destan olayları da olmuyor.

Dede Korkut Hikâyeleri Kazakistan'da biliniyor mu?

Dede Korkut Hikâyelerinin geçtiği coğrafi alan büyük ölçüde Kazakistan'dır. Birkaç örnek vermek istiyorum.

Kazılık Dağı: Orta Kazakistan'dadır.

Ala Dağ : Kazakistan'da.

Argu Beli, Karacık, Şamildir, Bayıldır, Sırderya : Güney kazakistan'da.

Demem Korkut ve onun mezarı ile ilgili olarak Kazakistan'da çok sayıda efsane var. Biz bunları kaybolmadan toplamaya çalışıyoruz.

Kazakistan'da Dede Korkut Hikâyelerinin bazı kolları biliniyor.

Bunlar :

Dirse Han : Kaplandı Batır destanının içerisinde.

Beyrek : Alpamış destanı içerisinde

Tepegöz : Efsane, masal şeklinde sözlü kaynaklarda anlatılıyor.

Deli Dumrul : Korkut adıyla Kazakistan'da bilinmektedir.

Türkiye'ye mesajınız desem :

Oradaki kardeşlerimize selam söyleyin. Türk dünyası zor durumda bir olalım, elele, gönül gönüle olalım. Küçük şeyleri büyütmeylem, yani piremideve yapmayalım. Bize Amerikalı, Çinli, Koreli, Fransız, Alman da yardım etmek istemektedir. Fakat onların gayeleri farklı. Türkiye Türkleri maddi yardımın yanında manevi olarak da bizlere yardım etmeli. Bize Türkiye matbuat versin, onları kullanacak teknik eleman göndersin, teyp versin, kamera versin, biz bu kültür malzemesini derleyip, toplayıp arşivleyelim. Kısaca bizim size ihtiyacımız çok... Sizin de biz. Çünkü biz sizinle aynı kökteniz.

Bütün bu açıklamalardan sonra bizde Kazak folklorunun zenginliğini orada kaldığımız günler içerisinde tesbit ettik. Hemen hemen her gün televizyonda seyrettiğimiz programlarda, Kazak folklorunu, halk edebiyatının örneklerini gördük. Hele hele âşık atışmaları kelimenin tam mânâsıyla dört dörtlüktü.

Tanrı Dağlarının eteklerinde gördüğümüz sürüler, köy evinde yediğimiz beş parmak yemeği, Kazak ve Kızgınlarmın eski geleneklerine bağlılığının bir başka işaretiydi. Başka bir yazımızda bu konuları tekrar ele alacağımız için burada teferruata girmek istemedik.

Yazımızı tamamlarken bize bu imkânı verenlere, Kazak folkloru ve halk edebiyatı hakkındaki sorularımızı cevaplayan sayın Doç. Dr. Şakir İbrayev Bey'e teşekkürlerimizi bildiririz.